

Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi

Birol ERKAN

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
birol.erkank@usak.edu.tr

Zekai Fatih SUNAY

Araş. Gör., Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
fatih.sunay@usak.edu.tr

Öz

Türkiye'nin son yıllardaki dış ticaret stratejisi öncelikle ihracatını arttırarak dış ticaret açığını (dolayısıyla cari işlemler açığını) azaltmaktır. Bununla beraber, ihracatta yoğunlaşmaların azaltılması da ekonomi politikası uygulayıcıları tarafından önemli bir hedef olarak ortaya koyulmuştur. Keza, ihracatta yoğunlaşmaların azaltılması (çeşitlendirmenin arttırılması) Türkiye'nin küresel ekonomide rekabet avantajı elde etmesinde önemli rol oynamaktadır. 2000-2014 yıllarını kapsayan bu çalışmada, Ticaret Yoğunlaşma Oranı ve Gini-Hirschman İndeksi kullanılarak Türkiye'nin ihracatındaki ürün ve pazar yoğunlaşma düzeyi belirlenmiştir. Yapılan analizlerde, Türkiye'nin ürün ve pazar bazında yoğunlaşmalarının azaldığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Ticaret Yoğunlaşma Oranı, Gini-Hirschman İndeksi, Türkiye

Analysis of Turkey's Export from the Perspective of Concentration

Abstract

Turkey's foreign trade strategy in recent years, primarily has to reduce the trade deficit (and current account deficit) by increasing the export. However, decreasing concentration in export has been revealed as an important goal by economy policy makers. Because, decreasing concentration (increasing diversification) in export plays an important role to achieve the competitive advantage of Turkey in the global economy. In this study covering the years 2000-2014, the level of product and market concentration in Turkey's export was determined by using Concentration Ratio of Commerce and Gini-Hirschman Index. According to the analysis, it has been revealed that product and market concentrations have decreased.

Keywords: Export, Concentration Ratio of Commerce, Gini-Hirschman Index, Turkey

Giriş

Yoğunlaşma değerleri dış ticarete ürün (sektör) ve pazar (ülke) düzeyinde çeşitlenme olup olmadığının ortaya koyulması açısından dış ticaret analizlerinde son derece önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Dışa açık ve dünya ekonomisine entegre olan bir ekonomide, ihracat gelirleri az sayıda ürüne ve/veya pazara dayanıyorsa, bu ürünlerin fiyatlarında ortaya çıkabilecek dalgalanmalar ve dış talepte meydana gelebilecek olası daralmalar ihracat gelirlerinde düşüşe ve istikrarsızlığa neden olabilecektir. Ancak, ihracat ürün çeşitlendirmesine dayanıyor ve çok sayıda ülkeye yönelik yapıyorsa, fiyatlardaki istikrarsızlıklara ve belli ülkelerde meydana gelecek talep daralmasına rağmen ihracat gelirleri fazla düşmeyecektir (Küçükkiiremitçi Et Al, 2010).

Günümüz rekabet ortamında, gelişmekte olan bir ülkenin küresel krizlerden en az düzeyde etkilenmesinin temel koşulu, rekabet gücünü yüksek ve sürdürülebilir kılabilecek bir üretim ve ihracat yapısının sağlanmış olmasıdır. Bununla birlikte, dış ticaretin ürün ve ülke bazında çeşitlendirilmesi de ülkelerin dış rekabet gücünün artmasına ve dış şoklardan hafif düzeyde etkilenmesine yol açacaktır.

Dış ticaretinin önemli bir kısmını AB ülkeleriyle gerçekleştiren Türkiye'nin son yıllardaki dış ticaret stratejisi, ihracatın arttırılması ve ürün/ülke bazında çeşitlendirmenin sağlanması yolundadır. Bu bağlamda, AB dışındaki ülkelerle/ülke gruplarıyla ekonomik ve siyasi düzeyde ilişkiler yoğunlaşmıştır. Özellikle küresel kriz, AB ülkelerindeki durgunluk ve kriz ortamı Türkiye'nin pazar bazında ihracat çeşitlendirmesini gerçekleştirmesini zorunlu kılmıştır. Bununla beraber, dış ticaretindeki katma değer sorunu (nispi olarak ihracatın katma değeri düşük ürünlerden, ithalatın ise katma değeri yüksek ürünlerden oluşması), bunun sonucunda dış ticaret hadlerinde ortaya çıkan bozulma ve cari işlemler açığının artması, Türkiye'nin ürün bazında da ihracat çeşitlendirmesini gerekli hale getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin yıllar itibariyle ihracatında ürün ve pazar çeşitlendirmesini gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ortaya koymaktır. Bu perspektifte, 2000-2014 yıllarını kapsayan çalışmada, Gini-Hirschman İndeksi ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı kullanılarak Türkiye'nin ihracatında belli pazarlara ve ürünlere bağımlı olup olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmada, giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ihracat çeşitlendirmesi, çeşitlendirmenin (yoğunlaşmanın) ölçülmesinde kullanılan söz konusu indekslerle ilişkin bilgi verilip, literatür örnekleri sunulmuştur. Üçüncü bölümde de söz konusu indeksler kullanılarak Türkiye'nin ihracatındaki ürün ve pazar çeşitlendirmesine ilişkin elde edilen skorlar yorumlanmıştır.

İhracatta Ürün ve Pazar Çeşitlendirmesi

Günümüzde, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ekonomik düzeylerini ve küresel katma değerden aldıkları payları arttırabilmek için daha fazla ihracat yapmak zorunda olduklarının bilincindedir. İhracatın miktarıyla birlikte, ihracatta ürün ve pazar çeşitlendirmesinin yapılması, belirli noktalara bağlı kalınmaması da söz konusu hedeflere ulaşılabilmesi bağlamında önemlidir.

İhracat çeşitlendirmesi, ülkenin mevcut ihraç ürünlerinin karışımında veya ihracat yapılan ülkelerin kompozisyonunda meydana gelen değişiklik olarak tanımlanabilir (Samen, 2010). Kısacası ihracat çeşitlendirmesi, ülke ihracatının birçok sektöre ve ülkeye yayılmasıdır.

İhracat çeşitlendirmesinin temel amacı, ürün ve pazar bazında portföyün genişletilip riskin azaltılmasıdır (Goldfarb, 2006). Ülkelerin birkaç ürünün ihracatında ve birkaç pazarda yoğunlaşması ciddi ekonomik ve politik riskler ortaya çıkarmaktadır (Samen, 2010). Ekonomik riskler olarak, döviz gelirlerindeki oynaklığın ve istikrarsızlığın sonucu makro ekonomik göstergelerde (ekonomik büyüme, istihdam, yatırım planlaması, ihracat ve ithalat kapasitesi, enflasyon, borç geri ödemesi, sermaye çıkışı vb.) ortaya çıkabilecek olumsuzluklar gösterilebilir. Politik risk olarak ülkede yönetimin kötüleşmesi ve istikrarsızlık örnek gösterilebilir. Bu bağlamda, ihracatta ürün ve pazar çeşitlendirmesinin arttırılmasıyla birlikte ekonomik aktivitelerde ve döviz gelirlerinde ortaya çıkabilecek risklerin ve ülkede siyasi istikrarsızlığın azalması sağlanabilmektedir (Wilhelms, 1967).

Birçok gelişmekte olan ülke için ihracat çeşitlendirmesi, geleneksel ürün ihracatından geleneksel olmayan ürün ihracatına, geleneksel ihraç pazarlarından geleneksel olmayan ihraç pazarlarına geçiş anlamı taşımaktadır. Bu da, teknolojik gelişme, ölçek ekonomileri ve pozitif dışsallıklar yoluyla; ihracat gelirlerindeki durağanlığın azalması ve döviz geliri artışı, katma değer artışı, ekonomik büyüme oranındaki artış şeklinde kendisini göstermektedir (Raihan, 2007).

Ülkenin ihracat yapısındaki değişiklik sonucu ortaya çıkan çeşitlendirmenin ürün ve pazar olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Ürün çeşitlendirmesindeki artış, ülkenin belli ürünlerin ihracatındaki yoğunluğunun; pazar çeşitlendirmesindeki artış da, ülkenin ihracatta belli pazarlara olan bağlılığının azalması anlamına gelmektedir. Böylelikle, ihracat çeşitlendirmesi sonucu ortaya çıkacak ekonomik gelişme çarpan etkisiyle ülkede istihdam artışı sağlayacak, ülkenin ekonomik potansiyelini geliştirecektir. Bu da, ülke ekonomisinin dışsal şoklara daha dayanıklı hale gelmesine yol açacaktır (Bacchetta Et Al, 2012).

Ülkelerin ihracatında çeşitlendirmeyi başaramamasının en önemli nedenleri; hükümet politikalarının ve ihracat teşvik önlemlerinin yetersizliği, iş ortamı, kurumsallaşma, yolsuzluk, vergi sisteminin yetersizliği, mülkiyet haklarıyla ilgili düzenlemelerin yetersizliği, beşeri sermaye düzeyinin düşüklüğü, arz yanlı kısıtlar (fiziki altyapının ve ulaştırma altyapısının yetersizliği), talep yanlı kısıtlar (partner ülkelerde tarife ve tarife dışı engellerin fazlalığı) dır (Raihan, 2007). Bu bağlamda, ihracatında çeşitlendirmeyi (ürün ve pazar bazında) hedefleyen bir ülkenin öncelikle sözü edilen sorunların çözümüne yönelik politikalar izlemesi gerekmektedir.

Ürün ve Pazar Çeşitlendirmesi

Gelişmiş ülkelerin ihracatında ürün çeşitlendirmesi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek seviyededir. Yani, gelişmiş ülkelerin ihracatında ürün yoğunlaşması daha düşüktür. Bununla birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda ürün çeşitlendirmesinin arttığı (yoğunlaşmanın azaldığı) görülmektedir. Benzer durumun ülke yoğunlaşması açısından da geçerli olduğu söylenebilir (Bacchetta Et Al, 2007).

Ülkelerin dış ticaretinde ürün çeşitlendirmesi (yoğunlaşması) derecelerinde görülen farklılıklar birkaç nedene bağlı olarak ortaya çıkabilir. Bu faktörler (Kösekahyaoglu, 2007):

Ekonomik gelişme derecesi, Ülke ekonomileri geliştikçe üretimde çeşitlenme ortaya çıkacak, bu da ihracat çeşitlendirmesi olarak tezahür edecektir.

Sanayileşme derecesi, Bir ülkede sanayileşme seviyesi arttıkça, tarımın milli gelir içindeki payı azaldıkça ürün çeşitlendirmesi artmaktadır.

Ülkenin coğrafi konumu, Bir ülke coğrafi bakımdan dünya ticaret merkezlerine ne kadar yakınsa, ihracatının da o kadar çeşitlenmesi beklenir.

Ekonomik büyüklük, Bir ülke ne kadar büyükse, iklim ve insan kaynaklarına bağlı olarak üretilen ve ihraç edilen ürünler de o kadar çeşitli olur.

Ürün çeşitlendirmesi bir ülkenin dış rekabet gücü açısından ne kadar önem arz ediyorsa, Pazar çeşitlendirmesinin de bir o kadar önemi bulunmaktadır. Ticaret hacminin veya değerinin artması yanında, ülkenin dış ticaret ortakları ile daha dengeli ticaret yapması da bir ülkenin dış ticaret bakımından küreselleşmesinin ölçütü olarak kullanılabilir. Küreselleşen bir ülkenin dış ticaretinde birkaç ülke veya ülke gruplarının ağırlıklarının azalması, yani ülkenin belli ülke veya ülke gruplarına bağlı olarak değil, dış ticaret ortaklarının tamamıyla daha dengeli bir grafikte ticaret yapıyor olması beklenmelidir. Burada küreselleşme denince anlaşılan husus, ülkenin diğer ülkeler veya ülke gruplarıyla olan ticari etkileşiminin hangi düzeyde olduğudur. Dış ticaret açısından küreselleşen bir ülke söz konusu ise bu etkileşimin zamanla ticaret yapılan tüm ülke veya ülke gruplarına daha

dengeli bir grafikte dağılması gerekmektedir. Buna göre net dış ticaretin değerleri ele alındığında, yoğunlaşmada zamanla bir azalış (çeşitlendirmede artış) eğilimi ortaya çıkmalıdır (Ayrancı, 2009).

Tablo 1. Literatür Araştırması

Yazar	İndeks	Ülke	Dönem	Sonuç
Lüthje	Gini-Hirschman	AB-15	1996-2005	İrlanda, Almanya ve Finlandiya'nın yoğunlaşma katsayıları nispi olarak yüksektir (Lüthje, 2010).
Akal	İhracat ve İthalat Payı	Türkiye, Rusya, Ukrayna	1995-2005	Fasil yoğunlukları Türkiye'nin Ukrayna ile ticaretinde yüksek, Rusya ile ticaretinde daha düşüktür (Akal, 2009).
Hamid	Gini-Hirschman	Malezya	1970-2003	Ürün ve pazar yoğunlaşma katsayılarında azalma vardır (Hamid, 2008).
Naude ve Rossouw	Hirschmann, Herfindahl ve ihracat dağılım indeksi	Güney Afrika	1962-2000	İhracat çeşitlendirmesi zayıftır (Naude ve Rossouw, 2008).
Çınar ve Göksel	Entropi	Türkiye	2000-2008	İhracattaki büyümeyle birlikte çeşitlendirme de artmıştır (Çınar ve Göksel, 2010).
Secer	Hirschmann-Herfindahl	Türkiye	1990-2007	Türkiye'nin fındık ihracatındaki pazar yoğunlaşması azalmıştır (Secer, 2008).
Seymen	Entropi, Bilateral Ticaret Yoğunlaşma, Hirschmann-Herfindahl	Türkiye-AB	1969-2008	Gümrük Birliği Türkiye ile AB arasındaki ülke kompozisyonu üzerinde pek etkili olmamıştır

Ayrancı (2009)	Hirschmann-Herfindahl	Türkiye	1996-2004	(Seymen, 2009). Türkiye küreselleşme sürecinde dış ticaret yoğunlaşmasını azaltmıştır (Ayrancı, 2009).
Carrere, Strauss-Kahn ve Cadot (2011)	Herfindahl, Entropi, Gini	159 ülke	1988-2004	Kişi başına gelir ile ihracat çeşitlendirmesi arasında önemli bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Kişi başına geliri 24.000 dolar üzerindeki ülkelerde yoğunlaşma daha yüksek düzeydedir (Carrere Et Al, 2011).
World Bank (2007)	Hirschmann-Herfindahl	MENA ülkeleri	1990-2004	Korumacılık arttıkça ihracat çeşitlendirmesi azalmaktadır (World Bank, 2007).
Taylor ve Francis (2003)	Entropi	19 Latin Amerika ve Karayip ülkesi	1961-2000	Ülkeler genel olarak tarım ürünleri ihracatında çeşitlendirmeye gitmiştir (Taylor ve Francis, 2003).
Arip, Yee, Karim (2010)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Malezya	1980-2007	İhracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır (Arip Et Al, 2010).
Hesse (2008)	Herfindahl	Gelişmekte olan ülkeler	1961-2000	İhracat çeşitlendirmesi arttıkça kişi başına düşen gelir artmaktadır (Hesse, 2008).

Abdmoullah, Laabas	Hirschmann	16 Arap ülkesi	2000-2006	Petrol ihraç eden Arap ülkelerinin ihracat çeşitlendirmesi çok düşük düzeydedir (Abdmoullah ve Laabas).
Goschin, Constantin, Roman, Ileanu (2009)	Herfindahl	Romanya	1996-2007	Sektörel yoğunlaşma artmaktadır (Goschin Et Al, 2009).
Saif, Barakat (2005)	Hirschmann	Ürdün	1985-2002	Ürdün'ün ihracatında yoğunlaşma azalmıştır (Saif ve Barakat, 2005).
Xin ve Liu (2008)	Hirschmann	Çin	1992-2003	Canlı hayvan, gıda maddeleri, içki ve tütün ihracatında çeşitlendirme azalmış, akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde ve hayvansal, bitkisel katkı ve sıvı yağlar ihracatında çeşitlendirme artmıştır (Xin ve Liu, 2008).
Carrere, Strauss-Kahn, Cadot (2007)	Gini, Herfindahl, Entropi	156 ülke	1988-2006	İhracat çeşitlendirmesi orta gelirli ülkelerde düşük, yüksek gelirli ülkelerde yüksektir (Carrere Et Al, 2007).
Voinea (2002)	Hirschmann	Romanya	2000-2001	Romanya'nın AB ülkeleri ile ticaretindeki yoğunlaşma diğer ülkelere göre daha yüksektir (Voinea, 2002).
Küçükiremitçi, Genç, Şimşek, Ekinci, Ersoy, Sekmen (2010)	Hirschmann- Herfindahl	Bosna Hersek	2005-2009	İthalattaki yoğunlaşma ihracata göre daha düşük düzeydedir (Küçükiremitçi Et Al, 2010).

Gini-Hirschman İndeksi

İhraç (veya ithal) edilen malların yoğunlaşmasının en yaygın kullanılan ölçümü, ülkenin ihracatındaki (ithalatındaki) yoğunlaşma derecesini ifade eden Gini-Hirschman İndeksi (Katsayısı)'dir (Tegegne, 1991). Özellikle dönemler arası karşılaştırmada kullanılan önemli bir yoğunlaşma ölçütüdür (Kovacs, 2004, 15). İndeks, bir ülkenin ihracatındaki (veya ithalatındaki) ürün (veya ülke) dağılımının hangi oranda olduğunu gösterir (Hirschman, 1945).

$$GHI = 100 \sqrt{\sum_{k=1}^n \left(\frac{X_{kt}}{X_t} \right)^2}$$

Formülde GHI; indeks değerini, X_{kt} ; ülkenin t döneminde belli bir mal ihracatını (ithalatını), X_t ; ülkenin t döneminde toplam ihracatını (ithalatını) gösterir (Hirschman, 1964). Bu yöntemle göre, herhangi bir yılın ihracatının mallara göre yoğunlaşma katsayısını hesaplamak için, mal gruplarının toplam ihracat içindeki paylarının kareleri hesaplanarak toplamları bulunur. Toplamın karekökü bulunarak 100 ile çarpılır. Yoğunlaşma katsayısının alabileceği değerler belli bir sınır dâhilindedir. Katsayının maksimum değeri 100 olup, bu durumda ihracat (veya ithalat) tek bir maldan oluşmaktadır. Katsayının minimum değeri ise $100/\sqrt{n}$ dir. "n", ihraç (veya ithal) edilmeye elverişli mal sayısıdır (Yavuz, 2000). Ticaret yapısında söz konusu malın yoğun olması durumunda indeks değeri 100'e yaklaşır. Bu da, mala ilişkin uluslararası piyasalarda oluşabilecek risklerden etkilenme ihtimalinin artmasını gündeme getirir. Düşük yoğunlaşma derecesi ise (0'a yakın), ürün çeşitlenmesinin çok olduğunu gösterir. Bu durumda mala ilişkin uluslararası piyasalarda oluşabilecek risklerin etkisi azalır.

Gini-Hirschman İndeksi, mal ithalatındaki yoğunlaşmayı da gösterir. Bu durumda formül;

$$GHI = 100 \sqrt{\sum_{k=1}^n \left(\frac{M_{kt}}{M_t} \right)^2}$$

şeklinde gösterilir. Ürün yoğunlaşması (tersi çeşitlendirmesi) yerine piyasa yoğunlaşması (tersi çeşitlendirmesi) ile ilgili analiz yapabilmek için, formüldeki "k" malı yerine "ülke" yazılarak aynı çalışma yapılabilir. Bu durumda; örneğin tek bir ülkeye ihracat yapan ülkenin katsayısı 100 olacak, ihracat yapılan ülke sayısı arttıkça katsayı azalacaktır.

Gini-Hirschman İndeksi aynı zamanda Herfindahl İndeksinin karekökü alınmış ve 100 ile çarpılmış şeklini ifade etmektedir (DİE, 2003).

Ticaret Yoğunlaşma Oranı

Ticaret yoğunlaşma oranı (CR_m), basit hesaplanabilmesi nedeniyle yaygın olarak kullanılan bir yoğunlaşma ölçüsüdür. Ticaret yoğunlaşma oranı, belli sayıdaki firma, ürün, sektör veya ülkenin toplam paylarını ifade eden bir kavramdır. CR_m 0 ile 100 arasında bir değer almakta ve aşağıda belirtilen formül yardımıyla hesaplanmaktadır (Küçükkiremitçi Et Al, 2010).

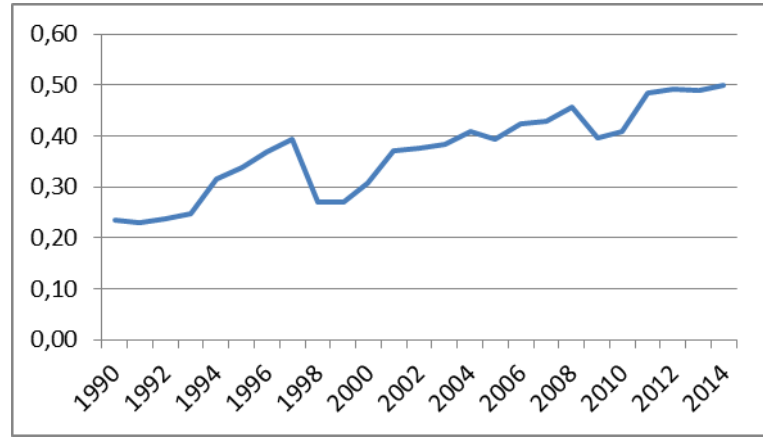
$$CR_m = \sum_{i=1}^m P_i \times 100$$

Formülde CR_m ; ticaret yoğunlaşma oranını, P_i ise firma, ürün, sektör veya ülkenin payını göstermektedir.

Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi

1980 sonrası ihracata dayalı sanayileşme ve büyüme stratejisi benimseyen Türkiye'nin yıllar itibarıyla ihracatı, ithalatı ve GSYH'sı artmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de, GSYH içinde dış ticaret hacminin payı da artmaktadır.

Grafik 1. Türkiye'nin Dış Açıklık İndeksi

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> ve

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>' den elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2. Türkiye'nin GSYH, Dış Ticaret Rakamları (Milyon \$) ve Dış Açıklık İndeksi (1990-2012)

YILLAR	GSYH (cari fiyatlarla)	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIKLIK
1990	150.676	12.959	22.302	0,23
1991	150.028	13.593	21.047	0,23
1992	158.459	14.715	22.871	0,24
1993	180.170	15.345	29.428	0,25
1994	130.690	18.106	23.270	0,32
1995	169.486	21.637	35.709	0,34
1996	181.476	23.224	43.627	0,37
1997	189.835	26.261	48.559	0,39
1998	269.287	26.974	45.921	0,27
1999	249.751	26.587	40.671	0,27
2000	266.568	27.775	54.503	0,31
2001	196.005	31.334	41.399	0,37
2002	232.535	36.059	51.554	0,38
2003	303.005	47.253	69.340	0,38
2004	392.166	63.167	97.540	0,41
2005	482.980	73.476	116.774	0,39
2006	530.900	85.535	139.576	0,42
2007	647.155	107.272	170.063	0,43
2008	730.337	132.027	201.964	0,46
2009	614.554	102.143	140.928	0,40
2010	731.168	113.883	185.544	0,41
2011	774.754	134.907	240.842	0,48
2012	788.863	152.462	236.545	0,49
2013	823.243	151.803	251.661	0,49
2014	798.429	157.610	242.177	0,50

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> ve

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>' den elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 2 ve Grafik 1' de görüleceği üzere, 1990'dan günümüze Türkiye'nin dış açıklık indeksi¹ genel olarak artmaktadır.

Tablo 3. Türkiye'nin Ülke Grupları İtibariyle İhracat Payı (%2006-2015)

Ülke Grupları	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A-Avrupa Birliği (AB 28)	56,3	56,6	48,3	46,2	46,5	46,4	39,0	41,5	43,5	44,5
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	3,5	2,7	2,3	1,9	1,8	1,9	1,5	1,6	1,4	1,3
C-Diğer ülkeler	40,2	40,6	49,5	51,8	51,7	51,7	59,5	56,9	55,1	54,2
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	9,1	9,8	11,6	10,9	9,8	9,4	9,3	9,4	9,6	9,8
2-Kuzey Afrika	3,6	3,8	4,4	7,3	6,2	5,0	6,2	6,6	6,2	5,9
3-Diğer Afrika	1,7	1,8	2,4	2,7	2,0	2,7	2,6	2,7	2,5	2,7
4-Kuzey Amerika	6,4	4,2	3,6	3,5	3,7	4,0	4,4	4,3	4,6	4,9
5-Orta Amerika ve Karayipler	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,7	0,6	0,6
6-Güney Amerika	0,4	0,5	0,7	0,7	1,1	1,4	1,4	1,4	1,2	0,9
7-Yakın ve Orta Doğu	13,2	14,1	19,3	18,8	20,5	20,7	27,8	23,4	22,5	21,6
8-Diğer Asya	4,6	4,9	5,4	6,6	7,5	7,6	6,9	7,9	7,4	7,2
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	0,2	0,8	1,1	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> 'den elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

Türkiye, ihracatının önemli bir kısmını AB-28 ülkelerine gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, ihracatta AB pazarına olan bağımlılık, aynı zamanda bir risk olarak ortaya çıkmaktadır. Keza, özellikle küresel kriz ve AB ülkelerinde ortaya çıkan durgunluğun ticaret

¹ Dış ticaret hacminin GSYH içindeki payına dış açıklık indeksi denir. İndeksin yükselmesi, ülkenin dışa daha fazla açıldığını gösterir. Dışa açıklık indeksi şu şekilde formüle edilir:

$$\frac{(X + M)}{GDP} \times 100$$

partnerlerine de tezahür etmesi açıktır. Bu bağlamda, özellikle 2007 yılıyla birlikte Türkiye'nin toplam ihracatında AB-28 ülkelerinin payı ciddi bir grafikte azalmaya başlamıştır. Söz konusu azalışta küresel krizle birlikte Euro Bölgesi krizinin etkileri aşıkardır. Bununla birlikte, Türkiye'nin ihracatında AB-28 ülkelerinin payı 2012 yılından sonra –eski yüksek seviyelerine ulaşmasa da- tekrar artmaya başlamıştır. Son 10 yılda Türkiye'nin ihracatında AB'nin payındaki azalış önemli bir engel teşkil etmekle birlikte, Türkiye bu handikapı Afrika ve Asya ülkelerinde ihracat payını arttırarak aşmaya çalışmıştır (Tablo 3). Keza, Afrika ve Asya ülkelerinin ihracat payı son yıllarda artmaktadır.

Küresel kriz ve AB'deki durgunluğa rağmen Türkiye'nin ihracatını sürekli arttırması, ihracatını krizden daha az etkilenen söz konusu ülkelere kaydırmış olması ile açıklanabilir.

Türkiye'nin İhracatında Pazar Çeşitlendirmesi

Türkiye'nin 2000-2014 yılları arasında ihracatında pazar çeşitlendirmesinin sağlanıp sağlanmadığının ortaya koyulması amacıyla; Gini-Hirschman İndeksi (GHI) ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı (CR) hesaplanmıştır.

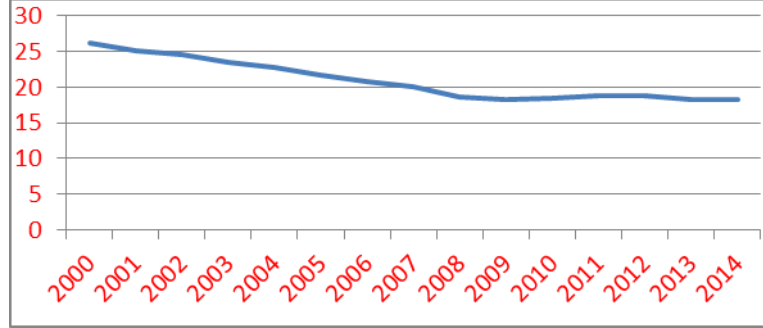
Tablo 4. Türkiye'nin İhracatında Gini-Hirschman İndeksi ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı (Pazar Bazında) (2000-2014)

YILLAR	GHI	CR(1)	CR(2)	CR(4)	CR(8)	CR(12)
2000	26,23	18,81	30,00	43,75	60,10	68,60
2001	25,07	17,13	27,10	41,52	59,25	68,46
2002	24,49	16,32	25,65	40,66	58,70	67,56
2003	23,47	15,84	23,78	38,31	55,79	64,80
2004	22,72	13,85	22,64	37,67	55,11	64,98
2005	21,73	12,87	20,92	35,25	52,43	63,74
2006	20,69	11,32	19,29	33,10	50,09	61,16
2007	20,05	11,18	19,22	31,76	47,73	58,96
2008	18,63	9,81	15,99	27,95	44,20	54,85
2009	18,24	9,59	15,67	27,23	42,41	52,74
2010	18,53	10,08	16,43	27,45	43,25	53,29
2011	18,73	10,34	16,50	28,36	44,15	54,10
2012	18,78	8,61	15,71	27,92	45,90	56,85
2013	18,28	9,03	16,90	27,27	42,89	53,21
2014	18,23	9,61	16,52	27,33	42,25	52,00

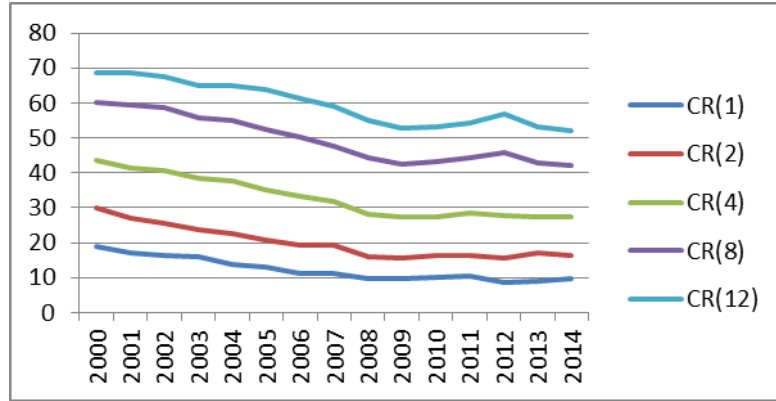
Kaynak: <http://comtrade.un.org/db/dqQuickQuery.aspx> 'den elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Gini-Hirschman İndeksi (GHI) incelendiğinde (Tablo 4, Grafik 2), Türkiye'nin ihracatında pazar çeşitlendirmesini gerçekleştirdiği (pazar yoğunlaşmasının azaldığı) görülmektedir. Zira, indekste istikrarlı bir grafikte azalma söz konusudur. 2000 yılında 26 civarında olan oran 2014'de 18'lere düşmüştür. Bu bağlamda, Türkiye'nin yıllar itibarıyla ihracatının birkaç pazara olan bağımlılığının azalması önemli bir gelişmedir.

Grafik 2. Türkiye'nin İhracatında Gini-Hirschman İndeksi (Pazar Bazında)

Türkiye'nin ihracatında ticaret yoğunlaşma oranları (CR) incelendiğinde (Tablo 4), yoğunlaşmaların önemli derecede azaldığı (çeşitlendirmenin arttığı) dikkat çekicidir. Örneğin, 2000 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkenin toplam ihracat içindeki payı (CR(1)) yüzde 18,81 iken, 2014 yılında yüzde 9,61'e düşmüştür. En fazla ihracat yapılan 2, 4, 8 ve 12 ülkenin payı (CR(1), CR(2), CR(4), CR(8), CR(12)) incelendiğinde de benzer durum söz konusudur.

Grafik 3. Türkiye'nin İhracatında Yoğunlaşma Oranları (Pazar Bazında)

Türkiye'nin İhracatında Ürün Çeşitlendirmesi

Türkiye'nin 2000-2014 yılları arasında ihracatında ürün çeşitlendirmesinin sağlanıp sağlanmadığının ortaya koyulması amacıyla; Gini-Hirschman İndeksi ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı hesaplanmıştır.

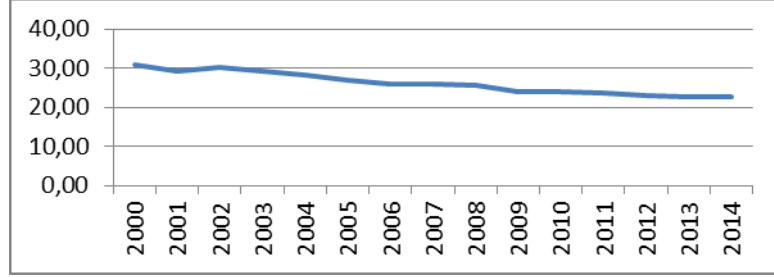
Tablo 5. Türkiye'nin İhracatında Gini-Hirschman İndeksi ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı (Ürün Bazında) (2000-2014)

YILLAR	GHI	CR(1)	CR(2)	CR(4)	CR(8)	CR(12)
2000	30,79	23,77	37,13	50,40	67,06	76,68
2001	29,33	21,26	33,84	49,15	67,19	76,61
2002	30,19	22,53	34,40	51,03	69,34	78,18
2003	29,17	21,08	32,22	49,76	67,23	76,56
2004	28,26	17,73	30,64	50,34	67,87	77,40
2005	26,80	16,10	28,94	46,50	64,43	75,24
2006	26,03	14,09	27,80	45,14	62,82	73,89
2007	25,98	14,64	27,58	44,85	63,18	73,59
2008	25,56	13,63	26,39	43,80	62,40	73,10
2009	23,89	11,65	22,96	39,42	59,23	71,28
2010	23,89	11,87	23,06	39,90	59,19	69,85
2011	23,60	11,45	21,79	39,29	59,21	69,76
2012	22,95	9,61	18,98	36,32	58,34	70,41
2013	22,63	10,89	21,03	36,64	55,73	67,41
2014	22,70	11,06	21,63	36,41	56,31	67,26

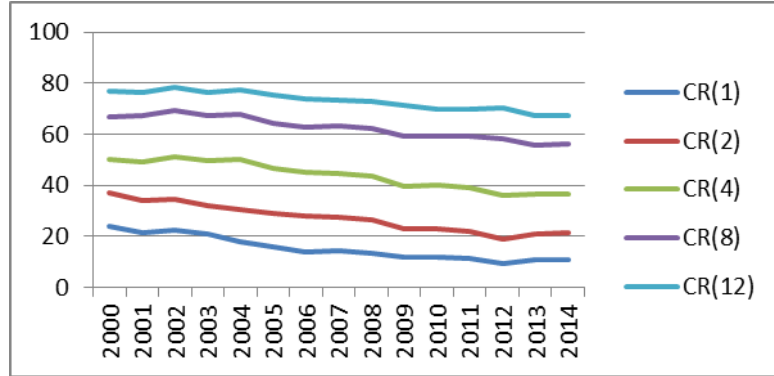
Kaynak: <http://comtrade.un.org/db/dqQuickQuery.aspx>'den elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Gini-Hirschman İndeksi incelendiğinde (Tablo 5, Grafik4), Türkiye'nin ihracatında ürün çeşitlendirmesinin gerçekleştirildiği (ürün yoğunlaşmasının azalmadığı) görülmektedir. Bu sonuçlar, Türkiye'nin ihracatının nispi anlamda belli ürünlere (sektörlere) bağlı olmadığını göstermektedir.

Grafik 4. Türkiye'nin İhracatında Gini-Hirschman İndeksi (Ürün Bazında)

Türkiye'nin ihracatında ticaret yoğunlaşma oranları (CR) da Gini-Hirschman İndeksi ile paralellik göstermektedir (Tablo 5, Grafik4). Zira, 2000 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ürünün toplam ihracat içindeki payı (CR(1)) yüzde 23,77 iken, 2014 yılında 11,06 olmuştur. En fazla ihracat yapılan 2, 4, 8 ve 12 ürünün payı (CR(1), CR(2), CR(4), CR(8), CR(12)) incelendiğinde de benzer durum söz konusudur.

Grafik 5. Türkiye'nin İhracatında Yoğunlaşma Oranları (Ürün Bazında)

Sonuç

Küresel kriz, en önemli dış ticaret partneri olan Avrupa Birliği ülkelerindeki durgunluk, uluslararası pazarlarda rakiplerinin (BRIC ülkeleri ve diğer yükselen ekonomiler) giderek güçlenmesi ve dış ticaret paylarını arttırması, Türkiye için önemli bir tehdit oluşturmuştur. Bu durum, Türkiye'nin dış ticaretinde (özellikle ihracat) ürün ve pazar kompozisyonunu değiştirmesini ve çeşitlendirmesini zorunlu kılmıştır. Keza, dış ticarete çeşitlendirmenin gerçekleştirilmesiyle birlikte ekonomideki kırılganlığın azalması, küresel

krizlerin etkilerinin hafifletilmesi, uluslararası rekabet gücünün artması kuvvetle muhtemeldir.

2000-2014 yıllarını kapsayan bu çalışmada, Gini-Hirschman İndeksi ve Ticaret Yoğunlaşma Oranı kullanılarak Türkiye'nin ihracatındaki ürün ve pazar çeşitlendirmesi düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin ihracatında pazar ve ürün çeşitlendirmesini gerçekleştirdiğini göstermektedir. İhracatta daha çeşitli ürünle daha fazla ülkeye yayılarak belli ürünlere ve pazarlara olan bağımlılığın azaltılması, Türkiye ekonomisi ve rekabet gücü bağlamında olumlu bir gelişmedir.

Çalışmada, yoğunlaşma ölçütleri kullanılarak elde edilen skorlar, yıllar itibariyle Türkiye'nin ihracatının AB ülkeleri dışına kaydığını ifade etmektedir. Türkiye'nin ihracatı yıllar itibariyle AB, OECD ve Amerika ülkelerinden sapmakta; Afrika, Orta-Doğu ve Asya ülkelerine yönelmektedir. Bu durumun nedeni olarak, özellikle son yıllarda, OECD-AB ülkeleri ve ABD'nin küresel ekonomik krizden önemli derecede etkilenmesi ve söz konusu ülkelerde talep düzeyinin gerilemesi; Orta-Doğu ve Asya ülkelerinin ise krizden etkilenme düzeyinin nispi olarak düşük olması gösterilebilir.

İhracatında ürün ve pazar bazında çeşitlendirmeye giden Türkiye'nin küresel pazarlardan daha fazla pay alabilmesi ve sözü geçen bir küresel oyuncu olabilmesi, ihracatta ürün ve pazar çeşitliliğini daha fazla arttırmak ve ihraç edilen ürünlerin katma değerlerini yükseltmek suretiyle gerçekleşecektir. Bu da daha aktif, teşvik edici ve inovatif bir dış ticaret politikası ve markalaşma ile sağlanabilecektir. Ancak bu sayede dış rekabet gücünün artırılması, dış ticaret açıklarının kapatılması ve dış ticaret hadlerinin lehine çevrilmesi gibi hedeflere ulaşılabilecektir.

Kaynakça

- Affendy Arip, M., Yee, L.S. ve Abdul Karim, B. (2010), "Export Diversification and Economic Growth in Malaysia", *MPRA*, Unimas Reitaku University, 20588, 1-10.
- Akal, M. (2009), "Türkiye-Rusya ve Ukrayna Dış Ticaretinde Fasil Yoğunlaşması, Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Yapısal Değişimler", *Akademik Bakış*, 16, 1-15.
- Ayrancı, E. (2009), "Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi ve Konu Hakkında Bir Araştırma", *Anadolu Bil MYO Dergisi*, 4(16), 50-64.
- Bacchetta, M., Jansen, M., Piermartini, R. ve Amurgo-Pacheco, A. (2012), "Export Diversification as an Absorber of External Shocks", 1-14. ve E. Haddad, M., Jerome Lim, J., ve Saborowski, C. (2012), "Trade Openness Reduces Growth Volatility When Countries Are Well Diversified", *European Central Bank Working Paper*, 1491, 1-33.
- Carrere, C., Strauss-Kahn, V. ve Cadot, O. (2011), "Export Diversification: What's Behind The Hump?", *The Review of Economics and Statistics*, 93(2), 590-605.
- Carrere, C., Strauss-Kahn, V. ve Cadot, O. (2007), "Export Diversification: What's Behind the Hump?", *Centre for Economic Policy Research*, 1-46.
- Çınar, Y. ve Göksel, T. (2010), "İhracatta Bölgesel Çeşitlendirme ve İstikrar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(2), 29-57.
- DİE, (2003), Dış Ticarete Yoğunlaşma.
- Goldfarb, D. (2006), "Too Many Eggs in One Basket? Evaluating Canada's Need to Diversify Trade", *C.D.Howe Institute Commentary*, 236, 1-28.
- Goschin, Z., Constantin, D.L., Roman, M. ve Ileanu, B.V. (2009), "Specialisation and Concentration Patterns in the Romanian Economy", *Journal of Applied Quantitative Methods*, 4(1), 95-111.
- Hamid, Z. (2010), "Concentration of Exports and Patterns of Trade: A Time Series Evidence", *The Journal of Developing Areas*, 43(2), 255-270.
- Hesse, H. (2008), "Export Diversification and Economic Growth", *The World Bank Commission on Growth and Development*, 21, 1-25.

Hirschman, A.O. (1945), *National Power and The Structure of Foreign Trade*, Berkeley, CA: University of California Press.

Hirschman, A.O. (1964), "The Paternity of an Index", *The American Economic Review*, 54(5), 761-762.

Kovacs, Z.A. (2004), "Is There Any Convergence in Trade Structures Following EU Accession? Some Trade Related Aspects of Enlargement", *The Meeting of European Conjuncture Institutes (AIECE) Working Group on Longer-Term Prospects and Structural Change*, 1-47.

Kösekahyaoglu, L. (2007), "Türkiye Dış Ticaretinde Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma:1980-2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36, 15-34.

Küçükiremitçi, O., Genç, Ö., Şimşek, M., Ekinci, A., Ersoy, E. ve Sekmen, F. (2010), "Bosna Hersek Ekonomik ve Sosyal Profili", *Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü*, 1-77.

Küçükiremitçi, O., Karaca, M.E. ve Eşiyok, B.A. (2010), "Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü", *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.*, 1-42.

Lüthje, T. (2010), *European Trade and Economic Integration*, Department of Entrepreneurship and Relationship Management Working Paper, 1, 1-23.

Naude, W. ve Rossouw, R. (2008), "Export Diversification and Specialization in South Africa: Extent and Impact", *World Institute for Development Economic Research*, 93, 1-36.

Raihan, S. (Ed.). (2007), "Prospects for Export Diversification: A Comparative Analysis of Experiences from Four Asian LDCs", *Export Diversification for Human Development in the Post-ATC Era-Perspectives from Asian LDCs*, UNDP.

Saif, I. ve Barakat, N. (2005), "Competition, Competition Policy and Economic Efficiency in the MENA Region-Jordan's Country Report", *IDRC Final Report*, 1-69.

Samen, S. (2010), "A Primer on Export Diversification: Key Concepts, Theoretical Underpinnings and Empirical Evidence", *Growth and Crisis Unit World Bank Institute*, 1-23.

Secer, A. (2008), "An Investigation on Turkish Hazelnut Export Concentration", *Journal of Applied Sciences Research*, 4(11), 1557-1560.

Seymen, D. (2009), "Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 199-220.

Taylor, T.G. ve Francis, B. (2003), "Agricultural Export Diversification in Latin America and the Caribbean", *Journal of Agricultural and Applied Economics, Supplement*, 35, 77-87.

Tegegne, A. (1991), "Commodity Concentration and Export Earnings Instability: Evidence from African Countries", *ERAF-Centre for Economic Research on Africa*, 3.

Voinea, L. (2002), "Advancing at Its Own Speed: A Trade Approach on Romania's Convergence to EU", *Romanian Journal of European Affairs*, 2(3), 56-71.

Wilhelms, C. (1967), "Export Diversification in Latin America", *Intereconomics*, 2, 46-48.

World Bank, Export Diversification in Egypt, Lebanon, Jordan, Morocco and Tunisia, Social and Economic Development Sector Unit Middle East and North Africa Region, 2, 1-91.

Xin, X. ve Liu, J. (2008), "Geographic Concentration and China's Agricultural Export Instability", *The World Economy*, 31(2), 275-285.

Yavuz, N.Ç. (2000), "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Mallar ve Ülkeler Açısından Konsantrasyon Analizi (1975-1998)", *Çimento İşveren Dergisi*, 14(5), 3-12.

Abdmoullah, W. ve Laabas, B. "Assesment of Arab Export Competitiveness in International Market Using Trade Indicators", API/WPS 1010, http://www.arab-api.org/images/publication/pdfs/296/296_wps1010.pdf (Erişim Tarihi: 16.06.2013).

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Erişim Tarihi: 20.06.2013).

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>(Erişim Tarihi: 20.06.2013).

<http://comtrade.un.org/db/dqQuickQuery.aspx>(Erişim Tarihi: 20.06.2013).

